

De Digitale Ontsluiting van het Zonnebeekse Abdijarchief (Doza).

Een primeur in Vlaanderen en een aanzet tot verder historisch onderzoek

INLEIDING

Op één januari 2004 werd gestart met de digitale registratie en verwerking van het archief van de abdij van Zonnebeke, dat hoofdzakelijk bewaard wordt in het Archief van het Bisschoppelijk Grootseminarie te Brugge (AGSEB).¹ Dit langlopende project, dat mogelijk werd gemaakt door de subsidiëring door verschillende overheden² en ook enkele privésporsors,³ gaat stilaan zijn finale fase in. Momenteel, eind september 2007, is zowat driekwart van deze archiefverzameling opgenomen in een voor het grote publiek toegankelijke website onder de naam *Doza* (www.kuleuven-kortrijk.be/doza).⁴ In deze bijdrage wensen we vooral in te gaan op het nut en het belang van een dergelijke ont-

- 1 De abdij van Zonnebeke was tussen 1139 (na 14 april) en 1142 (vóór 5 december) overgegaan tot de orde van Arrouaise (in 1097 ontstaan in het Noorden van Frankrijk), die reguliere kapittels levend volgens de leefregel van Augustinus groepeerde. Volgens deze regeling mocht de proost zich voortaan ook abt noemen, waardoor wij hier steeds de benaming 'abdij' zullen gebruiken. Zie voor de beginjaren van de abdij B. MEIJNS, *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, Leuven, 2000, pp. 532-535 en 836-837.
- 2 Het Gemeentebestuur van Zonnebeke, de Provincie West-Vlaanderen, het Vlaams Ministerie van Cultuur. De Heemkring van Zonnebeke was telkens de aanvrager, en verleende samen met de K.U.Leuven Campus Kortrijk de noodzakelijke logistieke steun. Met de middelen werd een full-time wetenschappelijk medewerker aangetrokken, die instaat voor de concrete uitvoering. Onze coördinatie van het project werd zo veel eenvoudiger door de deskundigheid en toewijding van lic. Marjan De Smet, die tevens bereid was om ons van de nodige inlichtingen te voorzien en om deze bijdrage kritisch na te lezen.
- 3 Waaronder het Cera-Fonds en enkele privésporsors.
- 4 Eind september 2007 waren er ongeveer 1650 nummers van de ca. 2000 (zie hierna) verwerkt, wat een totaal van 2600 records opleverde. Dit laatste aantal heeft o.m. te maken met het feit dat onder een bepaald nummer soms meerdere archiefstukken zitten. *Doza* kan ook geraadpleegd worden via de site van de Heemkring Zonnebeke: <http://www.heemkring-zonnebeke.be>.

sluiting in het algemeen, en van die van het Zonnebeekse abdij-archief in het bijzonder. Daarbij wordt nagegaan waar dit project moet gesitueerd worden binnen het in toenemende mate digitaal wordende landschap van de archivalische bronnen. Misschien zal een ruimere bekendmaking van dit project ook andere organisaties, instellingen en personen ertoe aanzetten deze vernieuwende weg, die momenteel in het buitenland een veel grotere respons geniet dan bij ons, in te slaan.⁵

EEN BYTE TE VER

Dat er binnen de archief- en academische wereld meer en meer oog is voor een volledige digitale ontsluiting van bepaalde archiefcollecties of van sommige types van bronnen is een trend die zich al enkele jaren geleden inzette – parallel met de snel evoluerende digitale ontwikkeling. In een eerste fase ging het nog om de aanmaak van cd-roms die alleen standalone raadpleegbaar waren. Een mooi voorbeeld daarvan is de *Thesaurus diplomaticus* (ook de ‘nieuwe Wauters’ genoemd), een initiatief van o.a. de Belgische Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Met het project beoogde men een weergave – of beter gezegd een editie – in digitale vorm van alle ‘Belgische’ oorkonden die dateren van vóór 1200. Van die archivalische teksten (in origineel of kopie) wordt ook een fotografische weergave geboden.⁶ Maar na 2000 openden de snellere en bredere internetverbindingen nieuwe en efficiëntere perspectieven, doordat nu ook vanop een bepaalde server veel omvattender bestanden wereldwijd kunnen worden aangeboden, al wordt deze toegankelijkheid soms wel beperkt door het feit dat voor de consultatie van de gegevens betaald moet worden, of men over een paswoord moet beschikken. In het buitenland kwam deze evolutie al in een stroomversnelling terecht,

5 Naast de website, verwijzen we ook graag naar de brochure die uitgegeven werd naar aanleiding van de lancering van de website en de organisatie van een tijdelijke tentoonstelling over de abdij, die doorging in het Kasteeldomein te Zonnebeke in oktober-november 2004: P. TRIO en M. DESMET, *Van perkament tot byte. Bijna 1000 jaar Zonnebeekse abdijschiedenis op het PC-scherm*, [Zonnebeke], 2004.

6 Zie o.a. R.C. VAN CAENEGEM, *Introduction aux sources de l'histoire médiévale. Typologie. Histoire de l'érudition médiévale. Grandes collections. Sciences auxiliaires. Bibliographie*, Turnhout, 1997, p. 541.

met als koploper Duitsland, zeker wat betreft de digitalisering van middeleeuwse oorkonden. Zowel in 2004 als in 2007 werd in dit buurland een internationaal congres over deze thematiek gehouden, terwijl er ook al een internationale contactgroep met digitale nieuwsbrief bestaat.⁷ België en Nederland hinken op dat vlak duidelijk achterop, aangezien gelijkaardige projecten hier bij ons op de vingers van één hand te tellen zijn.

Ongeveer gelijktijdig en onafhankelijk van ons opzet, werd in Nederland het *Cartago*-project opgestart, thans online te vinden op <http://www.cartago.nl>. *Cartago*, een samenstelling gevormd door de beginletters van het CARTularium van Assen, Groningen en Omstreken of in een trendy vorm ook te lezen als 'Carta, Go', verwijst naar het computersysteem van het project 'Digitaal Oorkondeboek Groningen en Drenthe', waarin vertegenwoordigers zitten van de Rijksuniversiteit Groningen, de Groninger Archieven, het Drents Archief en Drents Plateau. Op termijn zullen ongeveer 15.000 oorkonden opgenomen worden in deze online databank, zowel op foto als in transcriptie. Verder worden gegevens opgenomen over de inhoud (via regest), de datering, de vindplaats, de zegels, de materiële beschrijving, de edities en de literatuur en enkele andere direct op de akte betrekking hebbende bijzonderheden, waarbij via een veelzijdig zoekstelsel (via o.a. de velden namen, toponiemen, trefwoorden en combinaties daarvan) de volledige inhoud kan bevestigd worden. In bepaalde gevallen werden ook vertalingen (bij Latijnse oorkonden) opgenomen. Tot nog toe werd echter nog maar een beperkt aantal vertalingen of volledige transcripties online beschikbaar gesteld. Uiteindelijk werden alleen reeds bestaande vertalingen of transcripties uit vroegere edities overgenomen, met alle fouten van dien en zonder veel aandacht voor uniformisering. Maar deze onvolkomenheden zullen wellicht op termijn weggewerkt worden. Het digitaliseringsproject betreft alle akten die dateren uit de periode tot en met 31 december 1600 en die binnen de huidige grenzen van de provincies Groningen en Drenthe tot stand

7 Een overzicht van de meeste initiatieven rond het 'Charter Encoding Initiative' is te vinden op <http://www.cei.lmu.de/links.html#DigDipl07>.

kwamen. Op termijn zullen ook de archiefstukken die wel aan die twee criteria beantwoorden, maar die thans buiten deze provincies bewaard worden, opgenomen worden. Het initiatief tot deze databank werd genomen in 2002. Momenteel zijn er nog maar enkele honderden archiefstukken opgenomen, maar de verwachting is dat heel snel – op de website was oktober 2007 als einddatum vooropgesteld – enkele duizenden akten volledig online raadpleegbaar zullen zijn. De realisatie van dit project, dat ook qua interface zeer aantrekkelijk en gebruiksvriendelijk oogt, was slechts mogelijk dankzij de wetenschappelijke know how van de regionale archiefinstellingen, een belangrijke financiële dotatie van diverse regionale en nationale fondsen en de decennialange toegewijde verzameling van archiefmateriaal door de inmiddels overleden universitaire docent van de Rijksuniversiteit Groningen, dr. F.J. Bakker. Het dient gezegd te worden dat ons project, dat hierna de revue zal passeren, niet op dergelijke ‘overdadige’ begunstigingen heeft kunnen rekenen. Dankzij die brede en diverse financiële, institutionele en personele mogelijkheden, kon het *Cartago*-project het zich bijvoorbeeld permitteren om alle documenten in te scannen, wat uiteraard een veel betere beeldkwaliteit oplevert dan wanneer alleen foto’s kunnen genomen worden in niet altijd even ideale omstandigheden. Het liet de projectverantwoordelijken ook toe een zeer performant en uitgebreid beheerssysteem met groot gemak voor de gebruiker te ontwikkelen, iets waar wij alleen maar van kunnen dromen met onze – verhoudingsgewijs – beperkte middelen.⁸ Is de kwantitatieve omvang van de uiteindelijke databank die *Cartago* wil aanbieden, veel groter, toch zijn de mogelijkheden voor de gebruiker om documenten te bevragen iets minder vergaand in vergelijking met die van onze website, maar daarover straks meer. Heel leuk en educatief is de spelconsole voor kinderen, die zo spelenderwijs in aanraking kunnen komen met dit unieke middeleeuwse erfgoed.

8 De vertrouwelijke aard van de gegevens die ons door enkele projectmedewerkers, met

DE DOZEN VAN PANDORA⁹

Het fonds Zonnebeke, dat bewaard wordt in het Archief van het Grootseminarie te Brugge, omvat ongeveer 2000 nummers, ondergebracht in 19 grote dozen die genummerd zijn van 1 tot en met 17, met een doos 13bis en 13tris. Het aantal van ca. 2000 nummers of archiefstukken¹⁰ moet voorlopig een ruwe schatting blijven tot alles doorgenomen en verwerkt is. De reden hiervoor is de vrij chaotische nummering of soms zelfs de afwezigheid van nummering van de stukken, zoals hierna zal blijken. Daarnaast zijn er in een aparte opstelling nog 13 registers, genummerd van R1 tot R14. Nr. 7 ontbreekt evenwel. De afzonderlijke archiefstukken die in de dozen zitten betreffen vooral losse akten, waaronder heel wat oorkonden. In sommige gevallen bestaat een enkel nummer echter uit een lias, pak of register. Nagenoeg alle stukken zijn verpakt in bruin papier. Naast de genummerde stukken, geregeld ook met bis- of trisnummers, zijn er ook tientallen stukken die niet genummerd werden. Deze ongenummerde stukken treft men vooral in de laatste doos aan, al kunnen er ook in andere dozen gevonden worden. Tot en met Doos 11 (die stukken bevat tot en met nummer 1363) verloopt de rangschikking en bijgevolg ook de nummering van de stukken vrij chronologisch.¹¹ Zo zitten in Doos 1 archiefstukken vanaf 1072 tot 1342, terwijl de stukken in Doos 11 de periode 1756 tot 1779 betreffen. Vanaf Doos 12 wordt die chronologische schikking niet meer consequent gevolgd. De meerderheid van de stukken die we daar aantreffen valt wel nog te situeren in de zeventiende en de achttiende eeuw, maar er zitten ook af en toe stukken tussen die betrekking hebben

wie wij goede contacten hebben, werden verstrekt, laat ons niet toe om hierop verder in te gaan. Wij danken trouwens de heer Alma en enkele van zijn projectmedewerkers voor bijkomende informatie die niet op de website te vinden was.

- 9 Historische gegevens over de abdij in dit artikel die niet geannoteerd zijn, komen uit de publicaties vermeld in de voetnoten 12 en 17.
- 10 Bij een eerste snelle blik neemt men een opeenvolgende nummering waar van nummer 1 (in Doos 1) tot nummer 1965 (in Doos 17 [de negentiende of laatste doos]). De term 'archiefstuk' wordt hier gebruikt in de archivalische betekenis van het woord, namelijk een blad/een aantal bladen beschreven (of soms bedrukt) perkament of papier, dat/die een eenheid vormt/vormen.
- 11 Dat de ordening niet strikt chronologisch is, blijkt bijvoorbeeld alleen al uit het feit dat het oudste stuk, de stichtingsoorkonde van 1072, nr. 5 draagt.

op de eeuwen daarvoor. Rekening houdend met het voorgaande en ook omdat grosso modo vanaf nr. 1299 (in Doos 11) telkens een 'n' voor het nummer komt, is het vermoeden gewettigd dat er vanaf dan met een soort tweede fase van ordening/inventarisatie gestart werd. De 'n' zou dan kunnen staan voor 'nieuw', tenzij de 'n' gewoon op 'nummer' slaat. Het hoe en het waarom is ons niet helemaal duidelijk. Of deze nieuwe benaming alleen op een andere fase van de inventarisering en ordening slaat, of dat ze ook te maken heeft met het feit dat de desbetreffende archiefstukken ook effectief later aan de collectie werden toegevoegd, is voorlopig niet uit te maken. Dat sommige stukken zeker later aan het fonds werden toegevoegd, bewijst Register nr. 11 dat er niet vóór 1866 in werd geïntegreerd (zie hierna). Vreemd en voorlopig onverklaarbaar is dan weer het feit dat er voor de nummers van 1400 tot 1452, op enkele uitzonderingen na, zowel een 'n'-nummer als een nummer zonder 'n' bestaat, dus telkens twee verschillende stukken met hetzelfde nummer, wat een vijftigtal extra nummers opleverde ten aanzien van de oorspronkelijke schatting. Uit de verwijzingen in het boek van de geschiedschrijver van de abdij bij uitstek, Valère Pil,¹² is er niet veel op te maken betreffende de vroegere gang van zaken bij de ordening en inventarisering van het archief. Men kan er alleen uit afleiden dat er vóór 1909 (datum van de redactie van zijn werk, zoals hierna zal blijken) al een nummering bestond tot 1555, en ook dat diverse stukken toen nog niet geklasseerd waren.¹³

Deze toename van het totale aantal stukken wordt dan weer gedeeltelijk tenietgedaan door het feit dat in het fonds Zonnebeke stukken zitten die er helemaal niet in thuishoren. In afwachting van verdere verwerking konden alvast twee vreemde eenden in de bijt gedetecteerd worden. Enerzijds zijn er de negen stukken die afkomstig zijn uit het archieffonds van Ten Duinen, zoals uit

12 V. PIL, *Zonnebeke. Heerlijk verleden en zonnig heden*, Langemark, 1967. De meeste artikels die hij daarvóór over de abdij publiceerde, werden in het boek verwerkt.

13 Pil vermeldt in voetnoot tientallen nummers van archiefstukken, met als hoogste het nummer 1555. Maar er zijn heel wat archiefstukken waarnaar hij verwijst die geen nummer krijgen (ook van stukken die thans vóór het nummer 1555 vallen) of die de noemer 'ongeklasseerd' krijgen. De zogenaamde 'n'-nummers lijkt hij – vreemd genoeg – helemaal niet te kennen.

de inhoud en de rugnotities kan afgeleid worden. Op één stuk na, dat dateert uit 1496, hebben alle acht andere betrekking op de 17de eeuw.¹⁴ Heel verwonderlijk is hun aanwezigheid niet, aangezien dit archieffonds eveneens op het Grootseminarie wordt bewaard. Anderzijds is er in Doos 14 een vijfendertigtal stukken aanwezig waarvan de herkomst momenteel erg onduidelijk is. De regio waarop de berentingen, verkopen, etc. betrekking hebben valt te situeren in het gebied tussen Kortrijk en Oudenaarde. Zo zijn er diverse stukken die betrekking hebben op goederen in Kaster. De stukken dateren haast allemaal uit de 18de eeuw. Of deze documenten te herleiden zullen zijn tot een archiefvormer waarvan het archief in het Grootseminarie is terechtgekomen, lijkt minder vanzelfsprekend. Misschien gebeurde de vermening nog vóór het fonds Zonnebeke in het Grootseminarie gedeponeerd werd, en biedt deze anomalie een aanknopingspunt betreffende de eventuele bewaarplaats van het abdijsarchief tussen de opheffing van de abdij in 1796 en het moment waarop het zijn weg vond naar het Grootseminarie. De bewering dat de archiefbestanden die in het Grootseminarie of in het Archief van het Bisdom van Brugge terecht kwamen het voordeel hebben dat ze onderling niet vermengd geraakten¹⁵ – een euvel waardoor heel wat fondsen in het Rijksarchief te Brugge geplaagd worden (denk b.v. aan de verzameling Blauwe nummers of Aanwinsten) – moet dus enigszins gecorrigeerd worden.¹⁶ Ons onderzoek wees in elk geval uit dat een deel van die vermenging toe te schrijven is aan hun gezamenlijk verblijf op het Grootseminarie, terwijl andere samenvoegingen wellicht reeds daarvoor gebeurden. Zo hebben we recent nog kunnen vaststellen dat in het abdijsarchief van Voormezele, bewaard in het Archief van het Bisdom Brugge, stukken van de Ieperse broederschap van O.L.V. van de studen-

14 Voorlopig werden die opgenomen in de databank en kunnen ze via de zoekopdracht 'Ten Duinen' opgevraagd worden. Er is evenwel geen volledige toponymische en prosopografische ontleding en verwerking van deze stukken gebeurd.

15 Aldus Noël GEIRNAERT, 'Het archief van het Grootseminarie te Brugge', in A. DENAUX en E. VANDEN BERGHE (red.), *De Duinenabdij (1627-1796) en het Grootseminarie te Brugge (1833-1983). Bewoners/Gebouwen/Kunstpatrimonium*, Tielt, 1984, p. 113.

16 Zie ook hierna de vaststelling dat enkele documenten van het abdijsarchief Zonnebeke in de reeks Varia zijn terechtgekomen.

ten van Parijs zijn terechtgekomen. Hier kon de verklaring gemakkelijk achterhaald worden: het abdijsarchief van Voormezele stond ooit, vooraleer het naar Brugge werd overgebracht, onder de hoede van de pastoor van de Ieperse Sint-Jacobskerk, waar de broederschap gehuisvest was.¹⁷ Ten gevolge van de voorgaande vaststellingen achten wij het niet geheel onwaarschijnlijk dat in de andere archieffondsen die bewaard worden op het Grootseminarie ook stukken van Zonnebeke terechtgekomen zouden kunnen zijn. Misschien geldt dat ondermeer voor de nummers die nu ontbreken in het fonds Zonnebeke.¹⁸ Zolang niet alle nummers zijn doorgenomen, is het dus voorlopig onmogelijk om het precieze aantal Zonnebeekse stukken te bepalen. 2000 blijft bijgevolg een vrij ruwe benadering.

EEN DOORDEWEEKS ZELDZAAM ABDIJSARCHIEF

Deze bovenstaande tegenstelling behoeft uiteraard enige verduidelijking. Op zichzelf is het archieffonds Zonnebeke, alhoewel kwantitatief redelijk omvangrijk, ook weer niet zo uitzonderlijk. We vinden er de traditionele stukken in terug die menig abdijsarchief bevat, en waarvan er nogal wat in vooral de diverse Rijksarchieven zijn terechtgekomen,¹⁹ al mogen natuurlijk ook de archieven van het Bisdom en van het Grootseminarie te Brugge – beide ontstaan na de heropricting van deze instellingen in 1833-4 – prat gaan op het bezit van enkele waardevolle abdijsar-

17 N. HUYGHEBAERT, 'Prévôté puis abbaye de Sainte-Marie à Voormezele, Flandre Occidentale', in: *Monasticon Belge*, dl. 3, vol. 3, Luik, 1974, p. 692 n. 4. Deze 'nieuw' ontdekte stukken van de broederschap vormen een welkome aanvulling op de reeds relatief rijke bronnenoverlevering van deze broederschap, waarover reeds diverse publicaties van onze hand verschenen. Over het archief zie P. TRIO, 'De statuten van de laat-middeleeuwse clericale O.L.V.-broederschap van de studenten van Parijs te Ieper', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 148 (1982), pp. 96-99.

18 O.a. ontbreken de opeenvolgende nummers 1596-1602.

19 We beperken ons tot het Rijksarchief van Brugge, bij wijze van voorbeeld, maar de situatie is er illustratief voor die in de andere Rijksarchieven. Behalve de website van het Rijksarchief Brugge, terug te vinden op de website van het Algemeen Rijksarchief, zie ook M. VANDERMAESEN, 'Bronnen voor de geschiedenis van West-Vlaanderen op het Rijksarchief te Brugge. Bekende en onbekende toegangen', in: *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis te Brugge* (deze en oudere benamingen voortaan afgekort als *HGGB*), 136 (1999), p. 222.

chieven.²⁰ Het archief werd in deze instellingen gedeponneerd door de laatste kloosterlingen en/of enkele interesseerden, zoals onder meer kanunnik Ferdinand van de Putte (†1882), soms in de hoop om het achteraf terug te krijgen eens de archiefvormende instelling opnieuw opgericht zou zijn.²¹ Op die manier werd verhinderd dat de Administratie der Domeinen, die aasde op het bezit en de inkomsten en dus ook op het archief, die archivalia in beslag zou nemen. De door deze overheidsinstelling ingezamelde documenten geraakten, voor zo ver ze niet vernietigd werden, uiteindelijk in de Departementale (later Provinciale) depots, waaruit het Rijksarchief Brugge is voortgekomen. Over de lotgevallen van het abdijarchief van Zonnebeke in de periode die onmiddellijk volgde op de afschaffing van de abdij in 1796, tot het moment dat de stukken gedeponneerd werden in het Archief van het Grootseminarie te Brugge, tasten we voorlopig in het duister. Wellicht werd een deel of misschien het grootste deel daarvan al in 1839 aan het Grootseminarie overgedragen.²²

De meeste archiefstukken handelen over inkomsten en bezitsrechten en de conflicten die daaruit voortsporen; het betreft schenkingen, koop- en verkoopakten, ruilvereenkomsten, be-rentingen, verpachtingen, processen. Soms zitten er ook volledige of gedeeltelijke overzichten van inkomsten uit roerend of

20 Zie hiervoor K. PRIEM, 'Bronnen voor de kloostergeschiedenis in het Bisschoppelijk Archief en het Archief van het Grootseminarie te Brugge', in: M. NUYTTENS (red.), *Kloosterwezen in West-Vlaanderen. Studiedag georganiseerd te Brugge op 21 oktober 2002*, (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Miscellanea Archivistica Studia, 152), Brussel, 2003, pp. 49-67 (met Zonnebeke op p. 55).

21 Zo kon Van de Putte ervoor zorgen dat na het overlijden van de laatste monnik van Lo, een belangrijk deel van dit abdijarchief naar het Grootseminarie verhuisde. Zie, naast de hierboven geciteerde bibliografie, ook M. VANDERMAESEN, 'Abdijen kloosterarchieven op het Rijksarchief te Brugge. Wettelijk kader, aanwinsten en ontsluiting', en B. ROOSE, 'Bronnen voor de kloostergeschiedenis van West-Vlaanderen in het provinciaal archief', in: NUYTTENS (red.), *Kloosterwezen*, 105-120 en 69-93. Over Van de Putte, zie ook nog A. DE LEYN, 'Esquisse biographique de monsieur Ferdinand van de Putte, vice-président de la Société d'Emulation', in: *HGGB*, 34 (1884), pp. 269-394.

22 Zie de vermelding van F. van de Putte in zijn betoog naar aanleiding van de algemene vergadering van de Emulatie te Brugge op 16 september 1839 in *HGGB*, 1 (1839), p. 307. Dat correspondeert met de formulering van Geirnaert die beweert dat deze kloosteren abdijarchieven tussen 1834 en 1840 op het Grootseminarie terecht kwamen. Zie GEIRNAERT, 'Het archief', 107. Voor latere getuigenissen over de aanwezigheid van het abdijarchief in het Grootseminarie, zie hierna.

onroerend goed bij. De enkele grote, apart geklasseerde registers vallen onder die noemer, terwijl in de dozen vooral beperkte of fragmentaire optekeningen daarvan bewaard worden. Omdat de abdijs haar rechten en inkomsten wou beschermen, treffen we ook heel wat erkenningen daarvan aan door wereldlijke en kerkelijke machthebbers. De loden zegels van de diverse pauselijke bullen zijn nog vrij goed bewaard. Zoals voor de meeste abdijarchieven het geval is, krijgt men veel minder informatie over het interne abdijsleven en de organisatie van de instelling. Wel kennen we twee statutenversies uit respectievelijk 1608 en 1628.²³ Het gebrek aan verhalende bronnen, zoals een kroniek, maakt dat deze leemte niet kan worden opgevuld, terwijl het ontbreken van necrologische documenten een reconstructie van de oorspronkelijke abdijsbezetting, met alle kanunniken en andere abdijsbewoners, sterk bemoeilijkt.²⁴ Tot de meest interessante stukken behoren ondermeer twee cartularia, die ook door Callewaert voor zijn uitgave van de oudste oorkonden werden gebruikt.²⁵ Verder vallen onder die categorie nog twee oudere archiefinventarissen,²⁶ ontwerp tekeningen van de pastorie van Linselles²⁷ en een boek van de dis van Zonnebeke met de renten en gronden in

23 Opgenomen in het Handschriftenfonds van het Grootseminarie onder nr. 146/141. Verschillende handschriften in dit fonds werden onttrokken aan de diverse archivalische fondsen van de kloosters en abdijen, zodat ook hier mag aangenomen worden dat deze statuten ooit één geheel vormden met de rest van het abdijsfonds. Zie ook nog een afschrift van de regel van Augustinus uit de 16de eeuw in het abdijsarchieffonds onder nr. n 1901.

24 Ook betreurd door N. HUYGHEBAERT, 'Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke, Province de Flandre Occidentale', in: *Monasticon Belge*, dl. 3, vol. 3, Luik, 1974, pp. 855-859, al is het wel zo dat de parochieregisters, die tijdens de Eerste Wereldoorlog verloren gingen, heel wat necrologische notities bevatten.

25 R 11, de zgn. *Inventaire diplomatique*, opgesteld ca. 1600 (pas na 1866 in het AGSEB beland), en R 13 uit 1632; zie telkens een uitvoerige beschrijving in C. CALLEWAERT (ed.), *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, Brugge, 1925, pp. vi-ix. Dat niet alle kopieën van oorkonden van vóór 1300 die zich nu nog in het abdijsfonds bevinden door Callewaert zijn opgenomen (o.a. die in het document nr. n 1397), kan te maken hebben met de onvolledige inventarisatie van het archief op dat moment.

26 Eén ervan, nl. deze van 1792 (R 12), opgesteld door griffier Jacob Gerard Bouten, werd recentelijk uitgegeven: P. CLAEYS (ed.), *Generalen inventaris 1792* (Augustijnenabdijs van Zonnebeke, 1), Zonnebeke, 2003. De andere dateert uit ca. 1600 (R 11) en bevat soms uitgebreide uittreksels en treffende beschrijvingen van de validatietekens. Er is ook nog een beperkte overzichtslijst uit 1680 met "argumenta brevia ad librum privilegiorum" (nr. n 1606) en één uit de 18de eeuw (nr. n 1613).

27 Nr. 1293.

1500.²⁸ Ook enig kaartenmateriaal is aanwezig, zij het in zeer beperkte mate, nl. van de landerijen die de abdij bezat in Langemark (het *Clercxhof*) en in Oostnieuwkerke.²⁹ Van de weinige stukken die momenteel geen deel uitmaken van het in het Grootseminarie bewaarde abdijfonds, maar toch ooit de abdij van Zonnebeke als archiefvormer hadden, noemen we hier, ter aanvulling van de opsomming in Huyghebaert,³⁰ het niet oninteressante register met inkomsten uit roerend en onroerend goed van 1370/71 n.s. met latere aanvullingen, dat momenteel bewaard wordt in het Stadsarchief van Brugge,³¹ een pauselijke bulle uit 1757³² en enkele stukken aangaande de baljuw van Zonnebeke.³³ Een belangrijke aanvulling vormt ook farde ‘CCXVIIIbis: abbaye de Zonnebeke’ die op een gegeven moment overgeheveld werd van het Bisschoppelijk Archief naar dat van het Grootseminarie. Dit amalgaam van ongeveer dertig stukken, voornamelijk daterend uit de 17de en 18de eeuw, kan – op weinig uitzonderingen na – zonder meer tot het abdijsarchief van Zonnebeke gerekend worden en heeft er misschien ook ooit toe behoord. Tussen deze stukken zitten ook een notarisakte uit 1490, die uitvoerig ingaat op het ontslag van abt Elooi de Vacht, en enkele kopieën van oorkonden, waaronder die van 1110. Deze afschriften waren aan Callewaert niet bekend.

Het is precies dankzij die oudere inventarissen dat we kunnen nagaan hoeveel archief verloren gegaan is, zoals de “statuten

28 Nr. n 1813, met ook een opsomming van de jaargetijden waarmee de armentafel belast was.

29 Nr. 1293 en Nr. 375. Een heel klein kaartje van een tiende te Beselare is ook nog te vinden in een ongenummerd stuk, dat los in Doos 13tris zit (in de databank te raadplegen als BRU-AGSB-Z-Doos13trisLos3).

30 HUYGHEBAERT, ‘Abbaye’, 855-859, die vooral archivalia situeert in het Rijksarchief te Brugge en in het Algemene Rijksarchief te Brussel (hier vooral uit de zeventiende en achttiende eeuw, afkomstig van centrale instellingen).

31 Brugge, Stadsarchief, nr. 520. Zie hierover voorlopig P. TRIO, ‘Een renteboek van de abdij van Zonnebeke uit 1370’, in: *Het Zonneheem. Tijdschrift voor Volkskunde en Cultuurleven van de Zonnebeekse Heemvrienden*, 18 (1989), pp. 89-99.

32 Kortrijk, Stadsbibliotheek, Fonds Slosse, nr. 44. Zie ook PIL, *Zonnebeke*, 143, die wist dat Slosse het in zijn bezit gehad had, maar niet wist wat er na de Eerste Wereldoorlog van geworden was. Over Slosse, zie A. AUGUSTYN, ‘Leopold Slosse en het biografisch rijke Slossefonds’, in: *De Leiegouw*, 47 (2005), pp. 3-58.

33 AGSEB, *Varia*, V 168, V 171 en V 174 (wat opnieuw wijst op het door elkaar halen van fondsen die in dit depot aanwezig zijn).

ende privilegien van d'abdije" uit 1294, de "oude manuscripten raekende d'eerste fondatien van dese abdije", mogelijk verwijzend naar een soort fundatiekroniek, of het "ouden handbouvck van den heer abt Ogiers [† 1608]" en zo vele andere.³⁴ Vooral te betreuren is de grote afwezigheid van rekeningen, met uitzondering van enkele uit de allerlaatste jaren van het bestaan van de abdij, samen met enkele afrekeningen van na 1796.³⁵ Uit de hiervoor genoemde inventaris kan men opmaken dat de rekeningen van vóór 1582 al veel vroeger, dus mogelijk ten tijde van de Beeldenstorm in 1566 of andere reformatorisch geïnspireerde plunderingen of vernielingen in de daaropvolgende jaren, waren verloren gegaan. Ook enkele branden eisten hun tol. Dit wordt expliciet vermeld naar aanleiding van een brand tijdens het abbatiaat van Elooi de Vacht (1470-1490) toen in het abtsvertrek een kast of koffer met documenten aan de vlammen ten prooi viel.³⁶

Zonnebeke was aanvankelijk een kleine abdij – in 1110 werd het aantal van 3 naar 7 kanunniken gebracht³⁷ – en in de lijsten met de bedragen waarmee de kerkelijke instellingen in het graafschap Vlaanderen belast werden, komt de abdij dan ook eerder op het einde voor. Maar in de loop van de vijftiende eeuw wist Zonnebeke tot de middenmoot op te klimmen.³⁸ Een zekere voorspoed in de late middeleeuwen blijkt ook uit de rijkdom van de bibliotheek, waarvan nogal wat boeken door inbeslagname in de latere Brugse Stadsbibliotheek zijn terechtgekomen.³⁹ Het merendeel

34 Vermeld in CLAEYS, *Generalen inventaris*, 58.

35 Rekeningen vanaf 1794 tot 1813 (nrs. 1943 tot 1948).

36 Zie de nrs. 179 (2 maart 1508) en 209 (19 aug. 1526).

37 Als referentiekader geven we ook nog het aantal inwoners (waaronder ook novicen en geprofesten, maar zonder knechten en andere bedienaars) voor een aantal jaren: 1414 (7), 1491/2 n.s. (8), 1535 (10), 1608 (6), 1751 (18) en 1787 (19). Sommige cijfers zijn wellicht minima.

38 De oudste lijst dateert van 1294 met een 37ste plaats voor Zonnebeke, waar Voormezele (24ste) en Lo (25ste) veel hoger scoorden. In de lijst van 1423 stond Zonnebeke op de 26ste plaats, een beetje onder Lo (22ste), maar vóór Voormezele (32ste). Het Sint-Maartenskapittel van Ieper bekleedde een 15de plaats. W. PREVENIER, 'De verhouding van de clerus tot de lokale en regionale overheid in het Graafschap Vlaanderen in de Late Middeleeuwen', in: *Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne tijden* (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 47), Leuven, 1968, pp. 48-134; zie ook H. CALLEWIER, 'Het aartsdiakonaat Vlaanderen van het bisdom Terwaan in 1405', ter perse.

39 J. VANDAMME, *Het bibliotheekwezen in Brugge voor 1920*, Brugge, 1971, pp. 77-78; L.

van de abdijbezittingen situeerde zich in Zonnebeke zelf (met de abdijschuur en de pachthoven Westgoed en Ter Beke), waar de abdij zich zonder twijfel de belangrijkste grootgrondbezitter mocht noemen. Verdere bezitsconcentraties bevonden zich in de naburige parochies Passendale, Langemark, Geluveld, Beselare en Zandvoorde. Wat verder afgelegen had de abdij bezittingen in Noordschote, Bikschote, Gits, Ledegem, Moorslede, Roeselare en Zillebeke, terwijl sommige van haar gronden zich bevonden in het huidige Noord-Frankrijk of Wallonië (belangrijk waren Waasten, Wervick-Sud en Linselles). In Ieper bezat men sinds 1358/59 n.s. een refuge in de Bollingstraat, die later nog werd uitgebreid door de aankoop van de aanpalende woningen. De aanwezigheid in Lampernisse gaat terug tot de beginfase van de abdij. Kan dit niet te maken hebben met de behoefte aan graasweiden op de schorren die zich op dat moment uitstrekten langs het IJzerestuarius tussen Diksmuide en Nieuwpoort? Men mag niet vergeten dat in het opkomende Ieper de snel groeiende textielnijverheid een grote vraag naar wol creëerde.⁴⁰ In die zin vallen wellicht ook de bezittingen in Klemskerke, Bredene, Uitkerke en Oudenburg te verklaren; anderzijds weten wij dat een deel van deze gronden door de abdij verpacht werd in ruil voor boter, wat ook op een andere of een gedeelde functie zou kunnen wijzen. Een overzicht van 1676 meldt ca. 800 gemeten of omgerekend ca. 350 ha in eigendom. Nauw verbonden met de inkomsten waren de patronaatsrechten die in de eerste eeuw na de oprichting aan de abdij van Zonnebeke geschonken werden. Naast Zonnebeke zelf, dat al bij de stichting werd overgemaakt, volgden heel snel de parochiekerken van Beselare (1087), Roeselare (1093: met het latere

VANDAMME, 'Op zoek naar de oorsprong van de Brugse openbare bibliotheek', in: L. VAN BIERVLIET e.a. (red.), *The Founding Fathers. Het bibliotheeklandschap in Brugge omstreeks 1800*, Brugge, 2004, p. 35 (lijst uit 1797 met 4.146 volumes).

40 De opkomst en snelle groei van de textielstad Ieper zou precies te wijten zijn aan de nabijheid van het schorrengebied dat ideaal was voor schapenteelt, zie A. VERHULST, 'Sheep-Breeding and Wool Production in Pre-Thirteenth Century Flanders and their Contribution to the Rise of Ypres, Ghent and Bruges as Centres of the Textile Industry', in: *Ypres and the Medieval Cloth Industry in Flanders. Archaeological and Historical Contributions. Ieper en de middeleeuwse lakennijverheid in Vlaanderen. Archeologische en historische bijdragen*, M. DEWILDE e.a. (red.) (Archeologie in Vlaanderen. Monografie, 2), Asse-Zellik, 1998, pp. 33-42. Vergelijk met het bezit van de abdij van Voormezele in Bredene.

daarvan ontkoppelde Oostnieuwkerke), en Bikschote (1227). In vergelijking met sommige andere kloosters en kapittels binnen het bisdom Terwaan, waaronder Zonnebeke ressorteerde, lag dat aantal eerder aan de lage kant. Het nabije Sint-Maartenskapittel bezat op het einde van de middeleeuwen in maar liefst achttien parochiekerken het patronaatsrecht.⁴¹ Kijken we naar de kleinere naburige aanverwante instellingen, de landelijke kapittels of abdijen, dan valt Zonnebeke niet echt uit de toon: Lo (3), Waasten (2) en Eversam (3). Voormezele met zijn 11 stak er wel boven uit. Het is niet onlogisch dat in bepaalde parochies het bezit van het patronaatsrecht samenhang met tiendeninkomsten; een deel van die tienden was immers nog steeds onlosmakelijk verbonden met de parochiekerk. De abdij van Zonnebeke bezat echter ook heel wat tienden die op een andere manier in haar bezit gekomen waren. Veel tiendenbezit was immers sinds lang onttrokken aan de vroegere parochiekerk, om als gelijk welke andere inkomstenbron verhandeld te worden. Wel vonden nogal wat tiendenrechten onder invloed van het gedachtegoed van de Gregoriaanse Hervorming toch een eindbestemming bij kerkelijke instellingen, een evolutie waarvan ook Zonnebeke wist te profiteren.⁴²

Tenslotte waren ook heel wat inkomsten verbonden aan de heerlijke rechten die de abdij in het algemeen en de abt in het bijzonder bezat. Talrijke feodale rechten brachten een aardige duit in het zakje. Deze heerlijke rechten oefende de abt in nagenoeg heel Zonnebeke uit, zeker na de toevoeging in 1698 van de heerlijkheid Rollegem aan zijn heerlijkheden Zonnebeke en Bourgogne, die hij respectievelijk in 1112 en 1342 verwierf. Op basis van zijn patronaatsrecht en zijn vele bezittingen in het dorp, mocht de abt zich er zowaar een kleine Zonnekoning noemen. De laatste aanwinst van feodale rechten volgde in 1717, toen de kleinere heerlijkheid *Clercxhove* in Langemark werd aangekocht.

41 Cijfers zijn te vinden bij M. CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300: een institutionele studie*, Onuitgegeven doctoraat, K.U.Leuven, 1996, dl. I, pp. 222-223.

42 Meer algemeen *ibidem*, 244-301.

EEN BEPERKTE HISTORIOGRAFIE

Het onderzoek naar de geschiedenis van kloosters en abdijen van de 'traditionele' grote orden – hiermee bedoelen we in de eerste plaats deze die aan bod kwamen in het *Monasticon Belge* – is voor wat betreft de regio van het vroegere graafschap Vlaanderen de laatste decennia wat stilgevallen.⁴³ Waar vroeger, met een intense activiteit in de negentiende eeuw, deze kerkelijke instellingen een ruime historiografische belangstelling genoten, lijken thans nog weinig academici of amateurhistorici bewogen door een dergelijk onderwerp.⁴⁴ Enige uitzonderingen bevestigen die regel. Zo blijven de heel grote abdijen, zoals b.v. de Gentse Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij of de abdij van Ten Duinen, voortdurend in de schijnwerpers staan.⁴⁵ Kleinere kapittels of kloosters zijn zelden of nooit meer integraal het voorwerp van grondig en vernieuwend onderzoek. Alleen de oorsprongsgeschiedenis van deze instellingen kreeg in het kader van een alomvattend onderzoek naar de kapittelstichtingen in het graafschap Vlaanderen door Brigitte Meijns een belangrijke vernieuwende impuls.⁴⁶ Slechts enkele van die instellingen wisten aan die algemene desinteresse te ontsnappen. Zonder exhaustief te willen zijn, vernoemen we hier o.m. de cisterciënzerinnenabdijen van Spermalie te Sijsele-

43 Zijnde benedictijnen, cisterciënzers, premonstratenzers, reguliere kanunniken en kanunnikessen van Augustinus en kartuizers.

44 Zie het summier overzicht in L. MILLIS, 'De kerkhistorische productie in België (1959-1992) betreffende de middeleeuwen', in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het Katholieke leven in de Nederlanden*, 1 (1992), pp. 113-123, met op p. 122: "Toch zijn er omzeggens geen grote studies over individuele huizen meer geweest". Veel materiaal, waaronder bibliografie, werd verzameld in de diverse publicaties van het Algemeen Rijksarchief onder de bezieling van de gewezen Algemeen Rijksarchivaris dr. Ernest Persoons. Van bepaalde orden die nog niet zo lang geleden hun ontstaansdatum hebben herdacht, bestaan ook algemene referentiewerken met veel literatuurverwijzingen, zie *Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden*, 3 dln. Gent, 1980; A. HOSTE e.a., *De Glans van Cîteaux in de Nederlanden. 900 jaar cisterciënzerabdijen, 1098-1998*, Brugge, 1997; M. SABBE e.a. (red.), *Bernardus en de Cisterciënzerfamilie in België, 1090-1990*, Leuven, 1990.

45 G. DECLERCQ (red.), *Ganda & Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, Gent, 1997. Wij zijn zo welwillend nog een ander, meer recent boek te vermelden, al slaagde de auteur er in om onze studies in haar werk en bibliografie steevast te negeren: E. DHANENS, *De ring van Sint-Dunstan. De voormalige Sint-Pietersabdijkerk en haar kunstpatrimonium*, Gent, 2003; D. VANCLOOSTER (red.), *De Duinenabdij van Koksijde. Cisterciënzers in de Lage Landen*, Tielt, 2005.

46 MEIJNS, *Aken of Jeruzalem?*, en de vele publicaties die daarop volgen.

Brugge en van Groeninge te Kortrijk, terwijl ook zeer recent de premonstratenzerabdij van Drongen zich in zulke historische belangstelling mocht verheugen.⁴⁷ Deze beperkte interesse staat in schril contrast met de recente historiografische aandacht voor bijvoorbeeld de bedelorden en hun aanverwante tweede en derde orden, of naar semi-religieuzen zoals de begijnen.⁴⁸

Op die manier blijven de kleine 'traditionele' kloosters en kapittels uit het vroegere Vlaanderen wat verweesd achter. Kijken we alleen maar naar de regio Ieper-Poperinge-Veurne, dan moet men vaststellen dat de voornaamste literatuur over deze instellingen al van veel vroeger dateert. Zo hebben de kerkelijke instellingen van Ieper, Voormezele, Waasten, Eversam, Roesbrugge en Stavele sinds de overzichtspublicatie in het *Monasticon* nauwelijks nog enige belangstelling genoten.⁴⁹ Meer nog, de belangrijkste literatuur over die instellingen dateert vaak nog uit de negentiende eeuw, toen Van de Putte en Carton samen met nog enkele tijdgenoten een eerste vlugge verkenning van het archiefmateriaal maakten en daar nogal onkritisch mee omsprongen.⁵⁰ De geschiedschrijving over de abdij van Zonnebeke vormt daar niet echt een uitzondering op. Met de editie van de oorkonden van vóór 1300 door Callewaert in 1925 en het boek van Valère Pil dat

47 J. VANBOSSSELE, 'Geschiedenis van de Groeningeabdij in Kortrijk 1236-1797', in: *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, nieuwe reeks 69 (2004), pp. 1-527 (ook afzonderlijk verschenen); J.L. MEULEMEESTER (red.), *800 jaar Spermalie*, s.l., 1986; J. DECAVELE e.a. (red.), *De Oude Abdij van Drongen. Elf eeuwen geschiedenis*, Leuven, 2006.

48 Ook hier geen exhaustieve bibliografie. Zie de schitterende studies van W. SIMONS, *Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone kunsten van België. Klasse der Letteren, jrg. 49, nr. 121), Brussel, 1987; IDEM, *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200-1565*, Philadelphia, 2001.

49 Ook hier bevestigen de uitzonderingen de regel. Zo mochten de abdij en het kapittel van Mesen een niet aflatende belangstelling genieten, dankzij de vele publicaties van Johan Beun; zie één van zijn laatste bijdragen hierover: J. BEUN, 'Het kapittel van de collegiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Mesen, 1060-1797', in R. OPSOMMER (red.), *Van Ieperse scholen en lenen, schilderijen en criminelen, uit velerlei eeuwen* (Ieperse Historische Studies, 3), Ieper, 1999, pp. 7-76.

50 We verwijzen graag naar de twee historiografische overzichten: A. SCHOUTEET en E.I. STRUBBE, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen, 1839-1939*, Brugge, 1950; S. VRIELINCK en R. VAN EENOO, *Ijveren voor geschiedenis: 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis Société d'Emulation te Brugge*, Brugge, 1989.

gepubliceerd werd in 1967 zijn meteen de belangrijkste werken aangehaald.⁵¹ Daarbij moet men weten dat Pil de tekst van zijn boek al grotendeels vóór de aanvang van de Eerste Wereldoorlog schreef,⁵² zodat de karakterisering van 'verouderde' literatuur nog meer van toepassing wordt.⁵³ Tijd dus om het tij te keren.

HAND IN HAND: BEWARING, ONTSLUITING EN STUWING VAN HET ONDERZOEK

De databank *Doza* mag men gerust uiterst vernieuwend en naar Belgische maatstaven zelfs uniek noemen. In de eerste plaats wordt nu voor het eerst een wetenschappelijke ontleding (regest) van ieder archiefstuk gemaakt. Tot hiertoe moest men zich behelpen met een vrij summiere, vaak ook foutieve of onvolledige inventarisatie, die bovendien slechts op steekkaarten in het Archief van het Grootseminarie raadpleegbaar was. Deze inventarisering is wellicht grotendeels het werk geweest van priesters in opleiding. Ook Valère Pil, die er in de jaren 1907-1909 zijn opleiding volgde,⁵⁴ maakte deel uit van de groep seminaristen die deze taak was toevertrouwd.⁵⁵ Toch werden bepaalde archiefstukken al veel vroeger genummerd en mogelijk geïnventariseerd. Zo moeten in de jaren 1865-67 zeker al de eerste 142 (eventueel 144) nummers hun huidige klassering gekregen hebben.⁵⁶ Wel-

51 Cf. supra. Voor een vrij omvattende bibliografie, zie F. BOSTYN, *Bibliografie van Zonnebeke en zijn deelgemeenten 1830-2001, Uitgave van de Zonnebeekse Heemvrienden*, 2001, pp. 8-12, waarin ook publicaties staan die de recente opgravingen toelichten.

52 Zie de handgeschreven teksten bewaard in het Documentatiecentrum van de Zonnebeekse Heemkring; een kopie van één van deze teksten is ook te vinden in AGSEB, Fonds Handschriften, nr. S 40 (geschiedenis van de abdij tot a° 1699). Dit manuscript werd oorspronkelijk op 21 februari 1911 door Pil geschonken aan pastoor Slosse. Ook enkele artikels die Pil publiceerde, dateren uit die en volgende jaren. BOSTYN, *Bibliografie*.

53 Men merkt dit ook aan de verwijzing naar literatuur in de voetnoten van dit boek, waarin weinig of geen literatuur van na 1914 wordt aangehaald.

54 Hij werd op 18 december 1909 tot priester gewijd. Over Pil: E. BALDUCK, 'Valeer Pil, zestig jaar', in: *Iepers Kwartier*, 6 (1970), pp. 1-6; IDEM, 'Pastoor-historicus Valeer Pil (1885-1975)', in: *De IJzerbode*, 6:2 (1970), pp. 1-6; Zonnebeke, Documentatiecentrum Zonnebeekse Heemkring, *Notities Pil*. Over de opdracht tot inventariseren die Callewaert aan hem en andere seminaristen gaf, zie ook PIL, *Zonnebeke*, 11.

55 In het AGSEB zitten ook nog enkele versnipperde inventarisaties (afzonderlijk bewaard en dus geen nummer), die - naar we vermoeden - aan de basis hebben gelegen van de Steekkaarteninventaris.

56 Zie de publicaties van (A.) DE LEYN, 'Donations faites à l'abbaye de Zonnebeke par

licht mag daarom het cijfer '1864' dat op een geschreven inventaris van L.F.X Vander Maerliere⁵⁷ staat, die bewaard wordt in het Archief van het Grootseminarie, terdege als 'anno 1864' gelezen worden. In deze inventaris worden naast oorkonden van de abdij van Lo ook de nrs. 1 tot 278 – deze komen thans overeen met de akten in de eerste vier dozen – van de abdij van Zonnebeke geïnterpreteerd. Het is dan ook logisch dat kort na het opmaken van deze inventaris en dus de gedeeltelijke openbaring van het archief, twee artikels met de uitgave van enkele archiefstukken verschenen, zij het voor een beperkte kring.⁵⁸

Ongetwijfeld heeft de relatieve onbekendheid van dit abdijsfonds ervoor gezorgd dat, met uitzondering van enkele ingewijden (b.v. Pil), de meeste historici deze rijke documentatie links hebben laten liggen. Dezelfde vaststelling gaat evenzeer op voor de archieffondsen van die andere kleine kapittels en kloosters als Voormezele, Lo, Eversam, etc., die thans in het Archief van het Grootseminarie of in dat van het Bisdom gehuisvest zijn. Het belang van het abdijsarchief van Zonnebeke, net als van die andere hier juist genoemde, is echter door de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog enorm toegenomen. Heel de frontstreek, waartoe Zonnebeke en het omliggende behoorden en waarover het abdijsarchief relatief veel informatie bevat, zag in enkele maanden tijd haar talrijke parochie- en gemeentearchieven bijna helemaal verdwijnen.⁵⁹ Het verlies van het zeer rijke Stadsarchief van Ieper – dat ook veel documenten bevatte van en over de omgeving⁶⁰ – maakt dat verlies voor deze streek nog erger. Op die

Philippe d'Alsace, comte de Flandre', in: *ASEB*, 2 (1865), pp. 333-334; A. ANGILIS, 'Analectes pour servir à l'histoire de Roulers', in: *ASEB*, 19 (1867), p. 40 e.v. Zie ook een regestenlijst van tientallen abdijs-oorkonden uit dit fonds (meestal met vermelding van de archiefnummers) in Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Fonds Merghelynck, nr. 91 (opgemaakt in de jaren 1886-88). Zie A. MERGHELYNCK, *Vade-mecum...*, Doornik, 1896-7, p. 293.

57 Deze persoon hebben we niet kunnen identificeren.

58 Zie noot 56.

59 Wie de inventarissen van het Rijksarchief Brugge en Kortrijk doorneemt, bemerkt onmiddellijk de opvallende afwezigheid van deze archieven. Slechts weinig archieven van frontgemeenten ontsnapten aan dit lot.

60 De inventaris van E. DE SAGHER, *Notice sur les Archives communales d'Ypres et documents pour servir à l'histoire de Flandre du XIIIe au XVIe siècle*, Ieper, 1898 (en twee aanvullingen: IDEM, *Supplément*, Ieper, s.d. en IDEM, *Deuxième supplément*, Ieper,

manier is het abdijarchief van Zonnebeke één van de weinige omvangrijke archiefcollecties die deze regio nog resten. Hoger hebben we al gewezen op de uitgebreide rechten, bezittingen en inkomsten van de abdij, en de gemeenten of parochies waar de abdij zulke rechten of bezittingen had, komen goed aan hun trekken in de Zonnebeekse documentatie. Zo kan b.v. de geschiedenis van Roeselare niet geschreven worden zonder dit abdijsfonds te raadplegen. De bestaande geschiedenissen van Roeselare hebben er tot nu toe maar weinig gebruik van gemaakt.⁶¹ Heel wat gemeenten uit de streek rond Zonnebeke zullen kunnen profiteren van gegevens uit de *Doza*-databank voor hun nieuwe dorps- of stadsgeschiedenissen. In de nog steeds onafgewerkte databank kan men b.v. voor Ieper 1010,⁶² voor Beselare 249,⁶³ voor Linsele (Linselles) 149 en voor Lampernisse 31 'records' of individuele documenten aantreffen waarin het toponiem in kwestie voorkomt (ook indirect via b.v. een familienaam). We hopen dan ook dat dankzij deze databank de geschiedschrijving van die plaatsen die in het abdijarchief veelvuldig aan bod komen, een flinke duw in de rug krijgt, vooral daar waar sinds de Eerste Wereldoorlog de historiografie als het ware is blijven stilstaan.⁶⁴ Ook de

1910) is te weinig gedetailleerd om de omvang van het verlies volledig te kunnen inschatten, maar geeft wel aan dat heel wat archiefstukken van belang waren voor het historisch onderzoek buiten Ieper. Bovendien was de klassering ervan, zeker voor de zeventiende en achttiende eeuw, nog verre van voltooid. Drie rekeningen, lopende over de jaren 1579-82, gingen uit van het Calvinistische Bestuur dat op de inkomsten van de naburige kerkelijke instellingen, waaronder Zonnebeke, aasde (*Ibidem*, 357). Meer algemeen H. DE SAGHER, 'Les archives et la guerre: Ypres', in: *HGGB*, 65 (1915-22), pp. 170-176.

- 61 Zie b.v. F. DE POTTER, *Schets eener geschiedenis van de stad Rousselare*, Roeselare, 1875 (anastatische herdruk, Roeselare, 1975), die in bijlage enkele documenten uit het abdijarchief weergeeft. Het is vreemd dat D. DENYS, *Toponymie van Roeselare*, Roeselare, 1962, het fonds Zonnebeke niet gebruikte, wat meteen een belangrijk minpunt van deze studie is, omdat op die manier de oudste registratie van bepaalde plaatsnamen vaak niet werd opgenomen.
- 62 Zie voorlopig het nog altijd niet vervangen werk van J. CORNILLIE, *Ieper door de eeuwen heen*, Langemark, 1952, waarvoor het abdijsfonds niet geraadpleegd werd.
- 63 De verdienstelijke boeken van J.-H. MAES over de geschiedenis van Beselare zijn niet gebaseerd op archiefonderzoek in het abdijarchief.
- 64 Wie enigszins vertrouwd is met de geschiedenis van deze parochies en gemeenten, weet goed genoeg dat hun geschiedenis na deze wereldtragedie nog nauwelijks bestudeerd werd, ook al omdat – soms ten gevolge van commerciële bedoelingen – de geschiedenis van de Grote Oorlog alle middelen, mensen en aandacht blijkt op te slopen.

geschiedenis van de abdij en van de gemeente Zonnebeke dient te worden herschreven, aangezien het boek van Valère Pil – hoe waardevol het ook is – verre van exhaustief gebruik gemaakt heeft van het abdijsarchief. In het recente verleden heeft de digitale publicatie van archivalia al meermaals een belangrijke drijfveer gevormd voor vernieuwend onderzoek.⁶⁵ Allerlei vorsers, gaande van taalkundigen tot genealogen, zullen in *Doza* zeker hun gading vinden. Zo zullen vele genealogen in hun zoektocht naar vroegere verwanten in de toekomst via diverse zoektermen het volledige fonds kunnen bevragen. Dit zal ertoe leiden dat een aantal oudere genealogische studies betreffende families die relaties onderhielden met de in de databank vernoemde plaatsen, aangevuld, gecorrigeerd of eventueel zelfs herschreven zullen moeten worden.⁶⁶

Het grote voordeel van een website als deze is dat naast allerlei informatie omtrent datering, inhoud, literatuurverwijzingen, etc. ook een afbeelding van het oorspronkelijke document aanwezig is, zodat iedereen zelf de inhoud van het document of de schrijfwijze van een bepaald woord kan verifiëren. Op die manier draagt deze databank ook in belangrijke mate bij tot de conservering van het archief, dat nu niet meer te lijden zal hebben van licht en andere negatieve invloeden ten gevolge van de manipulatie van gebruikers. Dat geldt in het bijzonder voor de zeer broze zegels die nog aangehecht zijn aan sommige oorkonden.

65 Beperken we ons tot de *Thesaurus Diplomaticus* door te wijzen op Arnaud-Jan A. BIJSTERVELD en Paul TRIO, 'Van gebedsverbodering naar broederschap. De evolutie van het *fraternitas*-begrip in de Zuidelijke Nederlanden', in: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 6 (2003), pp. 7-48 en 9 (2006), pp. 7-46.

66 B.v. over de familie Keignaert. Zie A. BONAERT, *Les Keingiaert: Seigneurs de Denterghem et de Gheluwelt*, Brussel, 1983, die dit fonds helemaal links liet liggen. Momenteel zijn er al 32 records over deze familie ter beschikking in de databank. Verder denken we aan de adellijke families Van der Gracht met 44, en De Voogd met 48 ingangen. Slechts één genealogische studie, nl. die over de familie Donche, heeft uitgebreid van het abdijsarchief gebruik gemaakt: P.A.V.P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche, 1365-2004. Geschiedenis over zeven eeuwen van een familie uit de kasselrij Veurne, te Diksmuide en de kasselrij Ieper*, 2 vols., Berchem-Antwerpen, 2004. Deze uitgebreide monografie mag tot de beste in haar soort gerekend worden.

De meest revolutionaire vernieuwing, in vergelijking met de traditionele ontsluiting van archieven door gedrukte inventarissen, is de gemakkelijke bevraging van het archief via diverse zoekfuncties (met velden voor naam, plaats, functie, ...). In een minimum van tijd krijgt de website-bezoeker de gevraagde informatie gepresenteerd, zonder dat hij zich daarvoor hoeft te verplaatsen. Dat bespaart een heleboel tijd, geld en energie. Daarenboven werd ervoor gezorgd dat plaats- en persoonsnamen, die in de documenten in verschillende spellingsvarianten aanwezig zijn, met één zoekterm bevragd kunnen worden, een optie die bijvoorbeeld ontbreekt in de Nederlandse databank *Cartago*. Voor de voornamen en familienamen kan er steeds voor geopteerd worden om alle aanwezige varianten voor de uit de lijst gekozen naam in de zoekopdracht te betrekken: zoeken naar 'Peter' met varianten leidt dan ook naar alle Pieters, Petrussen, Pierres, ...; zoeken naar 'Meersman' plus varianten zal dan ook informatie opleveren over alle (De) Meerssemannen. Wat betreft de plaatsnamen kan steeds gekozen worden voor ofwel de spelling van het toponiem zoals dat in de bron voorkomt (b.v. 'Iprensis', 'Ypram', 'Jpre'), ofwel voor de nog steeds gangbare plaatsnaam in hoofdletters (als deze nog bestaat, b.v. 'IEPER'), die de gebruiker naar alle documenten met informatie over deze plaats leidt.

We hopen dan ook dat in de nabije toekomst de geschiedschrijving van de regio zeer veel baat zal ondervinden van deze gedigitaliseerde databank en dat ook andere, al dan niet gelijkaardige abdijsarchieven, op deze manier ontsloten zullen kunnen worden. Dat alleen al zou de inspanningen en financiële middelen die werden aangewend voor *Doza* ruimschoots compenseren.